

de discussie over werk, die tussen nu en september in de PPR gevoerd wordt, lijkt me dit boek uitermate nuttig en verhelderend, en een rijke ideeënbron voor hoe 'werk' gezien en gedaan kan worden.

Bovendien leest het zeer makkelijk weg.

WOUT ZINKSTOK

Idealisten in zaken — Heimwee naar de toekomst — Deel II; Redactie: Fred Feddes, Simon Franke, Hilde de Haan, Sander Kooistra, Bart Lammers en Marijke Linthorst; De Populier, Amsterdam; f 15,00.

AKTIE, POLITIEK EN ETIEK

Er is een verschuiving gaande in uitspraken van de PPR over vormen van protest, burgerlijke ongehoorzaamheid en geweld.

In 1981 vond de PPR dat burgerlijke ongehoorzaamheid erkend moet worden als verschoningsgrond voor sommige wetsovertredingen. Het kongres nam de stelling aan dat niet-legale middelen mogen worden gebruikt als legale middelen tekort zijn geschoten. Er moet echter een direkte relatie bestaan tussen enerzijds het doel en anderzijds de zwaarte en de soort van de gehanteerde middelen. De middelen moeten zo worden gekozen, dat het beoogde doel dichterbij kan worden gebracht en dat de intentie van geweldloosheid voorop staat.

Vorig jaar werd in de kerngroep een partijbestuursnota 'Burgerlijk Verzet En De Kruisraketten' besproken en daarna als eerste nummer in de nieuwe serie PPR-standpunten gepubliceerd. Daarin werd het voor mogelijk gehouden dat de PPR zelf zou meedoen en zou oproepen tot acties gericht op geweldloze obstructie (verstoring van de maatschappelijke orde) en vormen van burgerlijk verzet. Als duidelijke grens werd de geweldloosheid tegen mensen en tegen materieel getrokken.

In het najaarkongres werd bij het kongresstuk 'De Kwalijke Kant van Nederland' een vorm van noodweer van de

kant van door gewelddadig optredend racisme getroffen groepen niet zonder meer veroordeeld.

Die ontwikkeling duidt niet persé op een principiële verschuiving in het denken en de uitgangspunten zelf, maar valt goed te verklaren uit politieke en maatschappelijke ontwikkelingen. Dat geeft wat mij betreft treffend aan dat uitspraken over principiële vragen als aanvaardbare aktievormen en geweld niet abstract kunnen blijven, maar beïnvloed worden door en veranderlijk zijn vanuit de maatschappelijke kontekst. Ethische grenzen kunnen beïnvloed worden door de situatie waarvoor ze getrokken worden. Dat blijkt bijvoorbeeld ook uit de positieve waardering voor het verzet in de Tweede Wereldoorlog en het aanvaarden, door de PPR, van bevrijdend geweld in diktatoriaal geregeerde landen.

Het blijft mogelijk principiële en etische grenzen wel absoluut te stellen, zoals dat wel gebeurt door totaal-dienstweigeraars. Daarbij doen omstandigheden er niet toe noch af. Feitelijk wordt het handhaven van die principes en etische grenzen dan doel van de eigen maatschappelijke aktiviteit. Toch is binnen het PPR-denken op dit snijvlak een principiële stap gedaan, nu ook voor de Nederlandse situatie gekozen is voor relatieve begrenzingen aan wat etisch en principieel wel/niet aanvaardbaar is. Daarbij komen die vragen dus van een doel-sfeer in een middelen-sfeer te liggen. In de toekomst zal het trekken van grenzen daarmee heel wat ingewikkelder zijn, omdat het nu behalve een principiële vraag ook een vraag van opportuniteit is geworden.

Het nemen van die stap in de besluitvorming is door veel PPR-leden misschien wel herkend, maar expliciet heeft het, naar mijn waarneming, geen rol gespeeld. Dat tekent dan de zwakte van de besluitvorming. Maar sluit aan bij het proces dat veel PPR-leden, met name in de kernwapendiskussie, individueel al door-gemaakt hebben.

Daarin ligt een zeer fundamenteel en

misschien onoplosbaar probleem, namelijk hoe er een afstemming kan plaatsvinden tussen de individuele gewetens van burgers en een kollektieve besluitvorming. Als gemeenschap kunnen wij ons blijkbaar niet verlaten op de werking van het individueel geweten en dienen wij steeds grenzen te trekken om te bepalen welk gedrag wel en welk gedrag niet maatschappelijk aanvaardbaar is. En als politici weten wij dat machtsposities van sterkere groepen van invloed zullen zijn op het bepalen van die aanvaardbaarheidsgrenzen. Daartegen zullen zwakkere groepen in verzet komen, waarmee ook het vaststellen van de grenzen onderwerp van politieke strijd wordt. Voor mij is het de vraag wat dan het etische is aan het trekken van absolute etische grenzen.

De PPR heeft geprobeerd in dat dilemma een uitweg te vinden door te rade te gaan bij de theorievorming over burgerlijke ongehoorzaamheid, met name door Schuyt geformuleerd. Schuyt probeerde B.O. te beschrijven in een aantal kenmerken, die ondertussen behoorlijk bekend zijn, zoals het illegale maar gewetensvolle karakter, de duidelijke samenhang tussen doel en middel, het weloverwogen zijn, de openbaarheid, het vrijwillig meewerken aan arrestatie en vervolging en dragen van het strafrisiko.

Aanleiding tot deze beschouwing vormt een boekje over Buitenparlementaire Aktie van Geert Mak, uitgegeven door de Stichting Burgerschapskunde. Geert Mak was actief in de studentenbeweging van 1968 en daarna in andere aktiegroepen. Hij was fraktiemedewerker voor de PSP in de Tweede Kamer, wetenschappelijk medewerker staatsrecht en is sinds 1975 redakteur van de Groene Amsterdammer. Bij uitstek bevoegd tot het schrijven van deze 48 pagina's tellende brochure, lijkt mij.

Al op de eerste pagina wordt het op Schuyt geïnspireerde denken op zijn kop en daarmee met beide benen op de grond gezet.

"We deden gewoon wat we deden, en dat blijkt een ervaring van talloze aktievoerders te zijn. Achteraf kunnen nog zulke mooie analyses worden gemaakt, op het moment zelf weten veel mensen, afgezien van het konkrete aktiedoel, nauwelijks waar ze precies mee bezig zijn. Weten zij veel in wat voor soort kontekst het allemaal staat, van welke bredere politieke en sociale beweging ze deel uitmaken." (bladzijde 4).

Vanaf het moment dat Schuyt zijn boek publiceerde is er gediskussieerd over de financieringskwesties: Wat is de ware Burgerlijke Ongehoorzaamheid? Het is duidelijk dat deze discussie niet in de eerste plaats door aktievoerders, maar door wetenschappers en politici werd gevoerd. Daarbij werden de maatschappelijke sferen wetenschap en politiek, die mijn inziens gescheiden horen te blijven, op ontoelaatbare wijze vermengd. De fout ligt niet bij Schuyt, die niet anders probeerde dan een maatschappelijk verschijnsel wetenschappelijk te beschrijven. Fout zijn de politici die de als beschrijving bedoelde kenmerken verheffen tot toetsingskriteria, waaraan voldaan moet worden om te kunnen worden bestempeld tot goed, of tot aanvaardbare vormen van burgerlijke ongehoorzaamheid. Een reactie die ik typisch sociaaldemokratisch (en dan beschrijvend en niet waarderend bedoeld) zou willen noemen. Enerzijds deel uitmakend van het staatsstelsel, anderzijds als progressieve politieke partij rekening houdend met progressieve bewegingen onder de bevolking, grijpt men de wetenschap, geeft daaraan dan een neutrale en objektieve waarde en lost het eigen dilemma op, legitimeert de eigen politieke keuzen met behulp van de objektieve wetenschap en depolitiseert politieke keuzen. Daarmee worden de goedgekeurde akties opgenomen in de 'politiek' als een korrektiesysteem op het parlementaire stelsel, en worden de afgekeurde akties op zijn minst toegeschreven aan de domheid van burgers. Maar tegelijkertijd ligt hierin het begin van kriminalisering van ak-

tievoerders. En niet alleen vermengt men politiek en wetenschap, men gaat bovendien op de stoel van de rechter zitten door de legaliteit van bepaalde akties te willen beoordelen. Een politieke partij zou zich echter moeten beperken tot een politiek oordeel. Is het doel van een aktie sympathiek, past het in ons programma en brengen de gekozen middelen het doel dichterbij. Zo eenvoudig ligt dat. En al het gepraat over toetsingskriteria is een vlucht voor duidelijke politieke keuzen.

Ook hier geeft Mak weer inspiratie. Hij herhaalt de kritiek van de rechtssocioloog Bruinsma op Schuyt. Deze vond dat voor een afgewogen oordeel over een protestaktie niet voorbijgegaan kan worden aan de vraag of het gevoel van onrecht dat de aktievoerder motiveerde terecht is en aan de vraag of de kwaliteit van de besluitvorming te wensen overliet. Bruinsma vindt dat het lijstje met uiterlijke kenmerken maar eens los gelaten moet worden om voortaan te beginnen bij het begin: de morele verontwaardiging. Omdat er geen sprake meer is van een kollektief gedragen moraal worden steeds meer zaken aan het individueel geweten overgelaten. In de dynamische moderne samenleving zijn de overgangen tussen privémoreel en publieke moraal voortdurend in beweging. Daarom is het eigenlijk onmogelijk algemene normen te stellen over de vraag welk soort burgerlijke ongehoorzaamheid wel en welke soort niet geoorloofd is.

In het boekje worden heel wat zaken op een fundamenteel nivo aangesneden. Hoe zit het bijvoorbeeld met uw vertrouwen in de werking van het parlementair systeem na kernwapens, RSV, P.C. Hooftprijs? Nadat de RSV-enquête heeft uitgewezen dat parlementaire controle niets voorstelde, nadat een politiekologisch onderzoek naar de reactie op krisissituaties zoals overstromingen, bezettingen en kapingen heeft aangetoond dat parlementaire controle achteraf

niets maar dan ook niets voorstelt? Wanneer het politieke systeem in toenemende mate in de ogen van de burgers faalt, haar legitimiteit verliest, dan verandert het oordeel over en de bereidheid tot het voeren van akties. Het boekje, om daarop terug te komen, gaat in op de aktiebewegingen, hun ontwikkeling en verschillende stadia. Het nieuwe aktievoeren wordt geplaatst in de moderne technokratische maatschappij. Uitgebreid wordt ingegaan op burgerlijke ongehoorzaamheid. En tenslotte wordt de crises in de aktiebeweging zelf beschreven. Op heel wat zaken zou hier ingegaan kunnen worden.

Een inspirerend boekje dus, dat tot nadenken aanzet over de eigen politieke uitgangspunten. Een woord van kritiek treft dan ook niet de schrijver, maar de uitgever. De tekst is eigenlijk op geen enkele manier geschikt gemaakt om te gebruiken in vormingsachtige situaties, terwijl dat toch het doel van de Stichting Burgerschapskunde heet te zijn. Aan een alternatieve en gesubsidieerde uitgever is geen behoefte, dunkt mij. Er wordt, ondanks de beperkte omvang, te veel materiaal aangedragen om zinvol te bespreken in een inhoudelijke ledenbijeenkomst. Er zijn geen discussievragen toegevoegd, geen stellingen of iets dergelijks. Het zelf voorbereiden van een discussie zou heel wat tijd en inspanning vergen. Het enige dat overblijft is het individueel of met een groepje gezamenlijk lezen en bespreken. Dat laatste zie ik niet veel PPR-leden doen, het eerste hoop ik met deze bespreking aantrekkelijker te hebben gemaakt.

JAAP DE JONG

Geert Mak, Buitenparlementaire Actie, de discussie over vormen van Protest en burgerlijke ongehoorzaamheid, serie Feiten en Visies, Leiden, 1984. Te bestellen bij Stichting Burgerschapskunde, Postbus 349, 2300 AH Leiden, tel. 071-899272; f 5,- (exkl. BTW en verzendkosten).